

Asya Studies

Akademik Sosyal Araştırmalar / Academic Social Studies

Year: 9, Number: 32, p. 393-408, Summer 2025

AB'nin Enerji Diplomasisinde Hazar Havzası Kaynaklarının Rolü

The Role of Caspian Basin Resources in the EU's Energy Diplomacy

ISSN: 2602-2877 / E-ISSN: 2602-263X

Araştırma Makalesi
Research Article

Makale Geliş Tarihi
Article Arrival Date
28/02/2025

Makale Kabul Tarihi
Article Accepted Date
28/04/2025

Makale Yayın Tarihi
Article Publication Date
25/06/2025

Asya Studies

Doç. Dr. Azime Telli

Mersin Üniversitesi

Uluslararası İlişkiler Bölümü

azime.telli@mersin.edu.tr

ORCID: 0000-0002-2484-6196

Öz

Avrupa Birliği'nin 21. yüzyıl enerji arz güvenliğinde dışa bağımlılık oranı en önemli sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. AB ülkelerinin taleplerinin artmasından öte enerji arzlarının düşmesine bağlı olarak ortaya çıkan bu durum kaynak çeşitlendirme arayışına neden olmuştur. AB'nin Rus doğalgazına aşırı bağımlılığın yarattığı tehdide karşı alternatif rotalardan biri de Hazar Havzası'dır. AB'nin Hazar'ın rezervlerine Rusya'yı by-pass ederek ulaşma çabaları 20. yüzyılın sonuna kadar dayanmaktadır. AB enerji diplomasisinde öne çıkan bölgelerden biri olan Hazar doğal gazının Avrupa pazarına ulaştırılmasını hedefleyen boru hattı projeleri arasında ciddi bir rekabet yaşanmıştır. Rusya'nın Avrupa pazarındaki payını korumaya yönelik izlediği enerji diplomasisi gündeme Trans-Hazar ve NABUCCO gibi yüksek kapasiteli projelerin kağıt üstünde kalmasında etkili olmuştur. Azerbaycan'ın TAP Boru Hattı ile Güney Koridoru'nun açılmasını sağlamasıyla bölge kaynakları doğrudan Avrupa pazarına ulaştırılmıştır. Azerbaycan rezervlerinin sınırlı olması nedeni Güney Koridoru'nun kapasitesinin düşük kalırken hattın tam kapasite kullanılmasına yönelik alternatif kaynak arayışı da jeopolitik ve jeoekonomik engellere takılmaktadır. Ukrayna Savaşı sonrasında enerji diplomasisinde radikal bir değişime gitmek zorunda kalan AB, Rus boru gazı ithalatını aşamalı olarak düşürmüştür. Vaka analizi yönteminin kullanılacağı çalışmada AB'nin Azerbaycan olmak üzere Hazar'dan daha fazla doğal gaz ithal etmeye yönelik izlediği enerji diplomasisi ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: AB, Enerji Diplomasisi, Hazar, Doğal Gaz, Boru Hatları

Abstract

One of the most significant challenges in the European Union's energy security in the 21st century is its high dependency on external energy sources. This issue has emerged not only due to the increasing energy demands of the EU member states but also as a result of declining energy supply levels, prompting a search for resource diversification. In response to the threat posed by excessive dependence on Russian natural gas, one of the alternative supply routes for the EU is the Caspian Basin. The EU's efforts to access Caspian reserves while bypassing Russia date back to the late 20th century. As one of the key regions in EU energy diplomacy, the Caspian's natural gas resources have been at the center of intense competition among pipeline projects aimed at transporting them to the European market. Russia's energy diplomacy, which seeks to maintain its market share in Europe, has played a significant role in preventing large-scale projects such as the Trans-Caspian and NABUCCO pipelines from materializing. However, with Azerbaijan's contribution through the TAP, Southern Gas Corridor has been established, enabling the direct transport of regional resources to Europe. Nevertheless, due to the limited reserves of Azerbaijan, the Southern Gas Corridor operates at a lower capacity, and efforts to fully utilize the pipeline face geopolitical and geo-economic challenges. Following the Ukraine War, the EU was compelled to undergo a radical shift in its energy diplomacy, gradually reducing its imports of Russian pipeline gas. This study, employing a case study method, will analyze the EU's energy diplomacy strategies to increase natural gas imports from the Caspian region, particularly Azerbaijan.

Keywords: European Union, Energy Diplomacy, Caspian, Natural Gas, Pipeline

Atf Bilgisi / Citation Information

Telli, A. (2025). AB'nin enerji diplomasisinde Hazar Havzası kaynaklarının rolü. *Asya Studies*, 9(32), 393-408. <https://doi.org/10.31455/asya.1648909>

GİRİŞ

Doğu ile Batı arasındaki geçiş güzergahı olmasına bağlı olarak Hazar Havzası dünden bugüne önemli ticaret yollarının üzerinde yer almıştır. Buna bağlı olarak bölgenin kontrol edilmesi hemen hemen her dönem devletler arası rekabete sahne olmuştur. Bölge 20. yüzyılda jeopolitik olarak geri plana düşmüş olsa da Sovyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasıyla birlikte yeniden büyük güçler arasında güç mücadelesine konu olmuştur. Bölgenin dünya jeopolitiğine geri dönmesinde sahip olduğu enerji rezervlerinin önemli bir payı bulunmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere pek çok küresel ve bölgesel güç bölgenin kaynaklarının ve enerji koridorlarının kontrol etmek istemiştir. Bu durum 21. yüzyıl enerji diplomasisinde bölgenin öne çıkmasına neden olmuştur. Rusya ve Orta Doğu'nun enerji pazarındaki hakimiyeti karşısında bir alternatif olarak değerlendirilen bölge rezervlerinin geliştirilmesiyle yeni bir enerji koridoru daha açılmıştır.

Avrasya coğrafyasının kalpgahında yer alan Hazar, hem Orta Asya ve Kafkasya'nın buluşma noktasıdır hem iki önemli enerji pazarının tam ortasında yer almaktadır. Avrupa'nın azalan enerji arzı ve Çin'in artan enerji talebinin karşılanmasında bölge ülkelerinin sahip olduğu rezervler stratejik öneme sahiptir. Hazar Havzası ülkelerinin hepsi enerji rezervlerine sahip olmakla birlikte Rusya ve İran'ın bölge üzerinde güçlü bir nüfuzu bulunmaktadır. Bağımsızlıklarını Soğuk Savaş sonrasında kazanan Kazakistan, Azerbaycan ve Türkmenistan'ın sahip oldukları zengin rezervlerin geliştirilmesi için hem finansal hem de teknolojik destek sağlamak amacıyla yabancı yatırımcılarla iş birliği yapmaları gerekmiştir. Öte yandan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın denizlere çıkışı olmaması nedeni ile bölge enerji kaynaklarının uluslararası pazara taşınması açısından sınır aşan boru hatları bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum bölgeyi 21. yüzyıl enerji diplomasisinin önemli bir unsuru haline getirmiştir.

Hazar Havzası'nın sahip olduğu rezervlerin geliştirilmesi Avrupa Birliği açısından önemli bir kaynak çeşitlendirme olarak görülmüştür. AB'nin Rusya'ya aşırı bağımlılık durumuna çözüm ararken bölge ülkeleri de Rusya'nın hakim gücüne karşı Batı ile iş birliği yapmanın yollarını aramaya başlamıştır. Bu çalışmada bölgedeki enerji rezervlerinden boru hatlarına daha da bağımlı olan doğal gaz incelenecektir. Bölge ülkelerinden Azerbaycan ve Türkmenistan'ın doğal gaz rezervlerinin Avrupa'ya ulaştırılmasına yönelik enerji diplomasisi vaka analizi yoluyla incelenecektir. Çalışmanın birinci bölümünde enerji diplomasisi kavramının gelişimi ortaya konulduktan sonra AB'nin enerji diplomasisinde bölgenin önemi açıklanacaktır. Enerjide iş birliğinin bağımlı değişken olarak kabul edildiği çalışmada bağımsız değişken olarak ekonomik potansiyel (fayda-maliyet) ile jeopolitik rekabet (ulusal çıkar) arasındaki ilişki Azerbaycan ve Türkmenistan örnekleriyle açıklanacaktır.

Enerji Diplomasisinin Temel Dinamikleri

21. yüzyılda ekonomik güvenlik askeri güvenlik kadar, bazı durumlar da askeri güvenlikten bile önemli hale gelmiştir. Değişen güvenlik ortamında öne çıkan unsurlardan biri de enerji güvenliği olmuştur. 1973 Petrol Krizi'ne kadar enerji güvenliği daha çok fiyat temelli olarak ele alınırken bu tarihten sonra stratejik bir boyut kazanmıştır. 1973 krizinden sonra enerji güvenliği alanında yapılan çalışmaların sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır. Enerji güvenliği kavramının genişleyerek bir şemsiye kavram haline gelmiştir. Enerji politikası, enerji

güvenliğin hedeflerinin sağlanmasına yönelik devlet uygulamalarını kapsamaktadır. Bu noktada enerji diplomasisi, enerji politikası hedeflerine ulaşmak için kullanılan araçlardan biridir. Enerji kaynaklarını güvence altına almak, enerji ticaretini teşvik etmek ve enerjiyle ilgili jeopolitik zorlukları aşmak için diplomatik araçların kullanılmasına enerji diplomasisi denilmektedir. Enerji politikasının ulusal ve uluslararası boyutu bulunurken, dış politikanın bir yan kolu olan enerji diplomasisi konuya uluslararası olarak yaklaşmaktadır. Enerji diplomasisi, enerji arz güvenliğini sağlamak, uluslararası enerji iş birliğini geliştirmek, jeopolitik riskleri yönetmek ve diğer ülkeler veya uluslararası kuruluşlarla enerji anlaşmaları müzakere etmek için yürütülür (Bosce, 2018: 158). AB'nin karbon emisyonu azaltmaya yönelik Yeşil Mutabakatı enerji politikası kapsamında olup kaynak çeşitlendirme yapmak için Hazar kaynaklarına yönelmesi enerji diplomasisidir.

Diplomasi en geniş anlamıyla devletler arası ilişkilerin zora başvurmada yürütülmesidir. Enerji rezervlerinin diplomatik ilişkilerin parçası haline gelmesi Sanayi Devrimi'ne kadar gitmektedir. Üretim tekniğinin değişmesine bağlı olarak artan enerji talebi kaynak sahibi ülkeler ve talep eden ülkeler diplomatik olarak temaslara başlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında enerji kaynaklarının ulusal gücü koruma ve geliştirmenin başat unsurlarından biri olmuştur. Devletler enerji politikası amaçlarına ulaşmak için siyasi ve ekonomik konjonktüre göre farklı politika ve stratejiler izlemektedir. Enerji diplomasisi, enerji arz ve talebinde ikili, çok taraflı, bölgesel ve küresel ilişkilerde ulusal çıkarlarının maksimum düzeyde korunması için enerji kaynaklarından (rezerv ya da transfer rotaları) faydalanan diplomatik yöntemlerin bir birleşimidir. Enerji politikası ile karıştırılan enerji diplomasisi, aslında enerji politikası hedeflerine ulaşılmasında kullanılan alt bir unsurdur. Enerji kaynaklarının diplomatik unsur olarak bir ülkenin dış politikasında rol oynayabilmesi; sahip olunan rezerv miktarı ve bu rezervin uluslararası rekabet yaratma gücüne bağlıdır (Telli, 2015: 107).

Enerji kaynaklarına ve transfer koridorlarına erişimi güçlendirmeye yönelik diplomatik faaliyetlerin hepsi enerji diplomasisini oluşturmaktadır (Giuli, 2015). Büyük arz ve talep ülkelerinin başat aktörler olduğu enerji diplomasisi üzerinde uluslararası örgütler ve çok uluslu enerji şirketler de önemli derecede etkindir. Enerji diplomasisi ulusal çıkarı koruma ve geliştirmenin araçlarından biridir. Ancak enerji pazarındaki her aktörün çıkarları farklı olduğu için izleyeceği enerji diplomasisi stratejileri de değişmektedir. Enerji jeopolitiği açısından ülkeleri kaynak arz edenler ve talep edenler diye iki ana gruba ayırmak mümkündür. Enerji arz eden ülkelerin öncelikleri güvenli pazarlar bulmak, yeni rezervler geliştirmek ve enerji gelirlerini artırmaktır. Oysa enerji talep eden ülkeler için öncelik kaynaklara kesintisiz bir şekilde ulaşabilmek iken sonrasında uygun maliyetleri güvence altına almak gelmektedir. Enerji ticareti doğası gereğince taraflar arasında karşılıklı bağımlılık oluşturmaktadır. Bu bağımlılık ilişkisi enerji diplomasisinin güçlü tarafının belirlenmesinde önemlidir. Moldova ile Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılık durumunda Moldova kırılgan olan taraftır. Zira Rus boru gazına %100 oranında bağımlı durumda olup Rusya'yı bu bağımlılık ilişkisinde belirleyici hale getirmektedir. Her durumda bu kadar net bir bağımlılık ilişkisi olmasa da temel olarak arz ülkeleri enerji diplomasisinde kaynak sahibi olmanın avantajına sahiptir. Bu avantajı da sadece fiyat mekanizmasını kontrol etmek için değil bazı durumlarda dış politika amaçlarına ulaşmak için de kullanabilmektedir. Taraflar arasında enerji diplomasisinin olması çatışma olasılığını zayıflatmakla birlikte Rusya ve Ukrayna örneğinde olduğu gibi bu durumu tamamen ortadan

kaldırdığını söylemek mümkün değildir. Bazı çatışma durumlarında taraflar arasında enerji akışı kesilmezken bazı durumlarda enerji alt yapısı doğrudan saldırıların hedefi haline gelebilmektedir.

Enerji diplomasisinin temel unsurları arasında rezervlerin geliştirilmesi ve hedef pazara ulaştırılması bulunmaktadır. Bu noktada eğer arz ülkesinin pazara doğrudan erişimi yoksa transfer koridorunun belirlenmesi de jeopolitik rekabete yol açmaktadır. Bu nedenle, “Hangi enerji kaynağının (kaynak çeşitlendirme), hangi yöntemle (enerji alt yapısını çeşitlendirme), hangi rotayı takip edeceği (transfer rotasını çeşitlendirme)” kararı verilirken ekonomik unsurların yanı sıra politik unsurların da göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Telli, 2015: s.4). Enerji kaynaklarının değişmesi güç dengelerinin değişmesi anlamına gelmektedir. ABD, kaya gazı rezervlerini geliştirerek doğal gaz pazarında Rusya’nın en büyük rakibi haline gelmiştir. Yenilenebilir enerji teknolojisinin gelişmesi fosil gelirlerine bağımlı olan ülkelerin geleceği açısından önemli bir tehdittir. Aynı şekilde bir bölgede yeni bir enerji koridorunun açılması kaldıraç etkisi yaratmaktadır. Ukrayna’nın Rusya tarafından işgal edilmesi öncesinde Rusya, bu ülkeden geçen boru hatlarının alternatifi olarak Türk Akım ve Kuzey Akım Hatlarını inşa etmiştir.

Dünya enerji karmasına kömür ve petrole kıyasla daha geç dahil olan doğal gazın geliştirilmesi ve ticareti halen diğer fosil yakıtlara göre daha karmaşıktır. Doğal gaz sahalarının geliştirilmesi öncesinde potansiyel pazarın bulunması, potansiyele pazara ulaşacak güvenilir koridor oluşturulması gerekmektedir. Bu nedenle taraflar arasında uzun vadeli yatırım anlaşmaları ile doğabilecek risklerin güvence altına alınması gerekmektedir. Doğal gaz ticaretinde boru hatları maliyet avantajına sahip oldukları için halen coğrafyanın uygun olması durumunda tercih edilmektedir. Ancak, sınır aşan bu koridorların oluşturulması aynı zamanda ciddi bir iş birliği de gerektirmektedir. Hazar Havzası rezervlerinin geliştirilmesi ve dünya pazarına çıkması bu anlamda çok önemli bir enerji diplomasisine sahip olmuştur. Hazar’ın bir kıyısındaki Azerbaycan Batı’ya giden yeni bir koridorun açılmasında öncü rol üstlenirken karşı kıyısındaki Türkmenistan, jeopolitik rekabet nedeni ile tam tersi istikamete yönelmek durumunda kalmıştır.

Hazar bölgesinin jeopolitik önemi Soğuk Savaş sonrası dönemde yeniden yükselişe geçmiştir. Öte yandan bölgenin sahip olduğu enerji rezervlerinin geliştirilmesi konusunda Sovyet döneminin önemli gelişmeler sağlanamamasının ötesinde saha geliştirme çabaları sırasında ekolojik anlamda ciddi felaketler söz konusu olmuştur (Van der Leeuw, 2000: 113). Ayrıca, Hazar’da boru hattı diplomasisinin politik unsurlardan ciddi derecede etkilendiği görülmektedir. Enerji ticareti sadece ekonomik temelli olarak yapılsaydı koridor seçiminde en kısa ya da en düşük maliyetli güzergahın seçilmesi söz konusu olurdu. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi aktörler enerji diplomasisini sadece ekonomik kazanımlar için yürütmemektedir. Pek çok durumda politik kazanımlar ekonomik unsurların önüne geçebilmektedir. Hazar jeopolitiğinde güzergâh oluşturulurken SSCB döneminden kalan mevcut alt yapı üzerindeki Rusya’nın sahip olduğu hegemonik güç dikkate alınmak zorundadır. Doğrudan pazara ulaşmaları mümkün olmayan bölge ülkelerinin Rusya’yı tamamen karşılarına alarak koridor oluşturmaları oldukça zordur. Yine de bölge ülkeleri arasındaki etnik ve tarihi çatışmalar da güzergahı etkilemektedir. Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki tarihi uyuşmazlık Azeri kaynaklarının rotası çizilirken Ermenistan’ın by-pass edilmesine neden olmuştur. Öte yandan,

Azerbaycan İran üzerinden Basra Körfezi'ne ulaşma seçeneğini de iki ülke arasındaki etnik sorun nedeni ile değerlendirmeye almamıştır. Türkmenistan'ın, Batı pazarı yerine Çin'e yönelmesinde Rusya ile karşı karşıya gelmemek kadar bölge ülkelerine karşı duyduğu güvenlik kaygısı da etkili olmuştur (Frappi ve Garibov, 2014).

Doğal gaz sahalarının geliştirilmesi süreci yüksek maliyetli olmasının yanı sıra seçilen transfer rotasını kısa vadede değiştirmek mümkün değildir. O nedenle transfer koridoru belirlenirken sadece maliyet üzerinden değerlendirme yapılamaz. Jeopolitik rekabet dikkate alınarak uzun süre güvenli olabileceği düşünülen koridorların oluşturulması gerekir. Boru hattının geçtiği ülke sayısı ve bu ülkelerin istikrarı mutlaka dikkate alınmalıdır. Türkmenistan'ın Afganistan üzerinden Pakistan'a uzanacak Dostluk Boru Hattı Projesi Afganistan'ın istikrarsız yapısı nedeniyle ilk günden itibaren ölü doğmuştur. Rus doğal gazını uzun yıllar taşıyan Ukrayna güzergahı iki ülke arasında politik sorunların doğması sonrasında by-pass edilmiştir. Tüm bunlar enerji diplomasisinin ne kadar dinamik ve kırılgan olabileceğini göstermektedir. Böylesi bir kırılganlık tarafların olası senaryolara göre alternatifler geliştirmesini de gerektirmektedir. Rusya'nın Avrupa enerji pazarının yarısından fazlasını kontrol ettiği dönemlerde Türkmen gazının bu coğrafyaya erişmesinin önünde ciddi engeller varken Rusya'nın Asya pazarına yönelmesiyle birlikte bu anlamda yeniden fırsatlar ortaya çıkmıştır.

Doğal gaz ticareti yapısal olarak politikleştirmeye daha uygundur. Zira doğal gaz sahalarının önemli bir kısmı milli enerji şirketleri tarafından geliştirilmektedir. Ayrıca doğal gaz ticaretinin başlangıçta alım taahhütlerine dayanması devletler arası anlaşmalara konu olmasına neden olmuştur. Sıvılaştırılmış gaz (LNG) ticaretinin payının artmasına bağlı olarak doğal gaz piyasası daha esnek ve daha liberal hale gelmekle birlikte halen ağırlıklı olarak devletler arası ilişkilerin bir parçasıdır. Azerbaycan'ı Avrupa'ya bağlayan Güney Gaz Koridoru devletler arası anlaşmalar sonucu açılmıştır. Sadece boru gazı ticareti değil LNG akışı da yine uzun vadeli alım garantilerine konu olabilmektedir. Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesi sonrası alternatif kaynak arayışına giren Avrupalı ülkeler ABD ile uzun vadeli LNG alım sözleşmeleri imzalamışlardır. Bu nedenle doğal gaz ticareti pek çok durumda halen politik müdahaleler karşısında savunmasız kalmaktadır. Rusya uzun yıllar politik amaçlarına ulaşmak için dost ülkelere doğal gazı daha düşük fiyatlardan satmış, cezalandırmak istediği ülkeleri ise ani fiyat artışları ile köşeye sıkıştırmıştır.

Enerji diplomasisinin en önemli araçlarından biri çeşitlendirmedir. Hiçbir kaynak/güzergâh ya da ülkeye tek başına bağımlı olunmaması hareket serbestisi sağlamaktadır. Bağımlılık ilişkisi derin olan tarafın enerji diplomasisi seçenekleri sınırlanmaktadır. Türkmenistan'ın sadece Çin'i yüksek hacimli doğal gaz ticaretinin olması enerji diplomasisinin kırılgan noktasıdır. Bu nedenle Türkmenistan kaynaklarının Avrupa dahil olmak üzere farklı güzergahlara ulaşması ülkenin elini güçlendirecektir. Azerbaycan ise doğal gaz ticaretinde sadece üretici ülke olmanın ötesinde transfer ülkesi olarak kazanımlarını artırmak istemektedir. Azerbaycan ve Türkmenistan'ın Hazar Denizi'ndeki sahaların geliştirilmesi ve transferinde yapabilecekleri iş birliği Rusya ve İran'a karşı güçlenmelerini sağlayacaktır. Enerji diplomasisi sıfır toplam bir oyun değildir; ancak her aktörün daha fazla kazanan taraf olmak üzere hareket edeceği de unutulmamalıdır. AB, yüzyılın başında NABUCCO'nun yüksek maliyetine katlanmak yerine ucuz Rus doğal gazını tercih etmiştir. Ancak Ukrayna Savaşı sonrasında

Rusya'dan doğal gaz ticaretini rekor düzeyde azaltmış ve alternatif arayışına girmiştir. Bu noktada Hazar kaynakları yeniden AB enerji diplomasisin gündemine girmiştir.

AB'nin Enerji Arz Güvenliğinin Dönüşümü

AB, temelleri enerji iş birliğine dayanan bir ekonomik iş birliği örgütüdür. Avrupa ülkelerinin enerji arz güvenliklerinin sağlanması konusunda Birlik içinde ulusal çıkar çatışmasına bağlı olarak uzlaşa sağlanmasında ciddi krizler yaşanmıştır. AB'nin enerji politikası üç temel esas üzerine kurulmuştur: 1) Enerji arz güvenliğini sağlamak, 2) topluluğun rekabet edebilirliğine katkıda bulunmak, 3) sürdürülebilir bir kalkınma çerçevesinde çevreyi korumak (AB Başkanlığı, 2023). Enerji arz güvenliğinde sürdürülebilirlik boyutu son 20 yılda öne çıkmış olup AB bu konuda dünyanın geri kalanından pozitif bir şekilde ayrılmaktadır (Leonard vd, 2023).

AB enerji arz güvenliğinde uzun yıllardır öne çıkan nokta dışa bağımlılıktır. Birlik üyelerinin çoğunluğunun kendi ihtiyacını karşılamaya yetecek enerji rezervi bulunmadığı gibi mevcut rezervler de yaşam ömrünü tamamlamaktadır. Bu duruma bağlı olarak Birlik enerji güvenliği açısından ithalata bağımlı durumdadır. AB'nin önceliği enerji kaynaklarına kesintisiz ve uygun maliyetlerle ulaşmaktır. 1973 Petrol Krizi'nden doğrudan etkilenen Batı Avrupa ülkeleri o tarihten sonra kaynak çeşitlendirme ve depolamaya önem vermeye başlamıştır. Orta Doğu petrolüne bağımlı olmanın bedelini ödeyen Avrupa, o tarihten sonra SSCB ile enerji ilişkilerini geliştirmiştir. AB'nin Rusya'ya aşırı bağımlı hale gelmesi süreci bu şekilde başlamıştır. Soğuk Savaş'ın jeopolitik rekabetine rağmen taraflar arasında enerji diplomasisi yürümüş ve enerji ticaretinin hacmi sürekli olarak artmıştır. SSCB dağıldıktan sonra da Rusya, Avrupa pazarını beslemeye devam etmiştir.

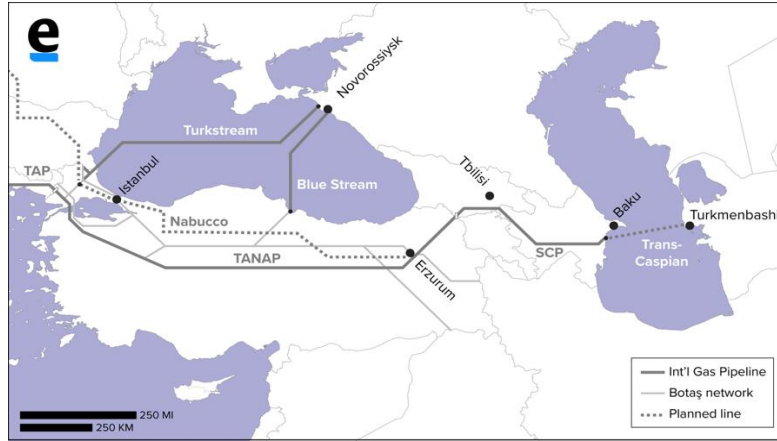
AB ile Rusya arasında petrol, doğal gaz, kömür ve nükleer enerji alanında iş birliği bulunmaktadır. Ancak bunlar arasında karşılıklı bağımlılığın yüksek olduğu alan doğal gazdır. Rusya'nın uzun süre Avrupa en büyük doğal gaz alıcısı olurken pek çok Avrupa ülkesi de %100'e varan oranlarda Rus gazına bağımlı olmuştur. Rusya'yı Avrupa'ya bağlayan boru hatları sayesinde bu ticaret yaklaşık 50 yıl ciddi sorunlar yaşamadan devam etmiştir. AB açısından Rusya'nın güvenilir enerji arz ülkesi algısı Ukrayna sorunuyla sarsılmaya başlamıştır. Rusya'nın Ukrayna'nın Batı ile entegre olmasını engellemek için kullandığı yumuşak güç araçları arasında doğal gaz ticareti de yer almıştır. Bu durum AB'nin enerji arz güvenliğini tehdit ettiği için alternatif arayışına yönelinmiştir. AB pazarını ihracatla besleyen mevcut Rusya ve Kuzey Afrika koridorlarının alternatifi olarak Hazar öne çıkmıştır.

Avrupa'nın Hazar doğal gaz kaynaklarına olan ilgisi 2000'li yılların başına dayanmaktadır. Hazar'ın sahip olduğu doğal kaynaklar Avrupa açısından en uygun alternatiflerden biri olarak kabul edilmiştir (Azimov, 2021: 73). Bölge kaynaklarının Rusya'nın kontrolünde olmasına bağlı olarak daha önce buraya nüfuz edemeyen ABD ve AB, bölgenin bağımsızlığını yeni elde eden ülkeleri ile iş birliği yapmak üzere harekete geçmiştir. Batılı enerji şirketlerinin bölgeye yönelik ilgisi petrol sahaları ile başlayıp doğal gaz ile devam etmiştir. Bu kaynakların Güney Gaz Koridoru aracılığıyla Avrupa'ya ulaştırılması için Trans-Hazar, NABUCCO, NABUCCO West, TAP gibi projeler gündeme gelmiştir. Birbiri ardına geliştirilen bu projelerin kaynak coğrafyaları arasında Hazar bulunmaktadır (Özdemir, 2014).

AB'nin Hazar rezervlerine ilgisi 1990'lı yıllara dayanmaktadır. Bu kaynakların AB pazarına ulaşması için ilk geliştirilen proje Trans-Hazar olmuştur. Türkmen gazının Avrupa coğrafyasına ulaştırarak bu proje için taraflar arasında anlaşma yapılmış, ancak hayata geçmesinin önündeki ciddi engeller aşılamıştır. SSCB'nin dağılması sonrasında Hazar'ın statü sorunun doğması, Türkmenistan'ın politik olarak Rusya nüfuzunda olması, AB üyelerinin projenin finansmanı konusunda uzlaşa sağlayamaması gibi nedenlerle somut adımlar atılamamıştır. Ancak Hazar'ın statüsü sorununun çözülmesine bağlı olarak projede koridor ülke durumunda olan Türkiye'nin girişimleriyle proje son dönemde yeniden gündeme gelmiştir. AB'nin Ukrayna sorunu sonrasında alternatif kaynaklara ihtiyacının artmasıyla Türkmen gazı yeniden bir alternatif olarak öne çıkmıştır.

Trans-Hazar Boru Hattı'nın hayata geçirilmesinin önündeki ekolojik ve ekonomik engeller aşılanmamış olmakla birlikte statü sorununun çözülmesi taraflar arasında görüşmelerin yeniden başlamasını sağlamıştır. Trans-Hazar'ın geleceği konusunda TANAP ve TAP alt yapısının kullanılması masadaki seçenekler arasındadır. Hazar denizindeki tartışmalı Serdar-Kepez bölgesindeki petrol rezervlerinin geliştirilmesinde uzlaşan Azerbaycan ve Türkmenistan arasında Türkiye'nin de desteklediği enerji diplomasisi trafiği devam etmektedir. TANAP'ın kapasitesinin genişletilmesine yönelik görüşmelerin olumlu sonuçlanması durumunda Güney Gaz Koridoru'nun stratejik önemi artacaktır (Aslanlı, 2023). Ancak gerek tarafların anlaşmasının önündeki güçlükler gerekse de AB'nin içinde bulunduğu durum nedeni ile projenin geleceği belirsizliğini korumaktadır.

Harita 1: TAP ve Trans-Hazar Projeleri

Kaynak: (O'Byrne, 2022)

Hazar Havzası'na yönelik bir diğer önemli proje NABUCCO'dur. Azeri Şah Deniz sahasının kaynaklarını Avusturya'ya kadar taşımaya yönelik devasa boru hattı projesi konsorsiyum üyelerinin TAP üzerinde anlaşma sağlaması ile tarih olmuştur (Skalamera, 2016: 21). Gerçekleştirilebilmesi durumunda Hazar'ın enerji jeopolitiğini şekillendirecek proje AB üyelerinin ortak enerji politikaları olmamasından kaynaklı çıkar farklılıklarından olumsuz etkilenmiştir. Öte yandan Rusya, AB pazarındaki payını tehdit edecek olan NABUCCO'nun gerçekleşmesini engellemek için enerji diplomasisini kullanmıştır. Rusya ve İtalya arasında sağlanan anlaşma ile Güney Akım Boru Hattı Projesi ilan edilmiştir (Baev, 2010: 1077-1078). NABUCCO'ya rakip olan Güney Akım, projenin iptal edilmesinde etkili olmuştur. NABUCCO

yerine TAP'ın seçilmesi sonrasında Rusya da Güney Akım'ı iptal ederek yerine Türk Akım Projesi'ni hayata geçirmiştir. AB enerji diplomasisinin boru hattı projelerine yönelik rekabette en önemli ve tek kazanımı TAP olurken Ukrayna Savaşı'nın patlak vermesinin ardından TAP'ın kapasite artışı başta olmak üzere bölge kaynaklarına yönelik AB enerji diplomasisi yeniden hızlanmıştır (Şeker, 2022).

Harita 2: Güney Akım ve NABUCCO Projeleri

Kaynak: (Socor, 2011)

Güney Gaz Koridoru, AB'nin ihtiyacı olan gazın çok cüzi bir kısmını karşılamak kapasitesine sahip olsa bile Rusya dışında yeni bir koridor olması Avrupa enerji diplomasisinin elini güçlendirmiştir. Azerbaycan'ın Rusya'nın nüfuzundan çıkmasına katkı sağlarken taraflar arasında uzun vadeli enerji bağımlılığı kurulmasını sağlamıştır. Ukrayna Savaşı'nın başlaması ile AB ile Rusya arasındaki enerji diplomasisi iş birliğinin yerini çatışmaya bırakmıştır. AB'nin Rusya'ya yönelik enerji yaptırımları uygulaması sonrasında azalan enerji akışının telafi edilmesinde TAP önemli bir alternatif olmuştur.

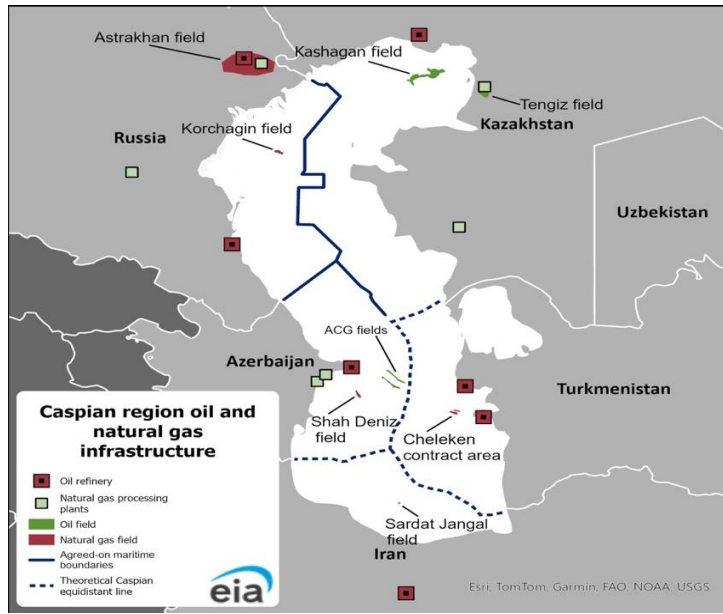
Hazar Havzası Enerji Diplomasisinde Çatışma ve İş Birliği

Hazar Havzası rezervlerinin geliştirilmesi ve taşınmasında statü sorunu önemli bir engel oluşturmuştur. SSCB'nin dağılması sonrasında taraflar arasında Hazar'ın statüsü konusunda yaşanan uyuşmazlık enerji rezervlerinin geliştirilmesini etkilemiştir. Rusya ve İran'ın bölge rezervleri üzerindeki hakimiyetlerini kaybetmemek ve pazar paylarını korumak için uzlaşmaya yanaşmazken taraflar değişen jeopolitik koşullara bağlı olarak 2018'de Aktau Sözleşmesi üzerinde uzlaşma sağlamıştır (Aytaç, 2018). Kıyıdaş ülkeler Rusya, İran, Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan arasında sağlanan uzlaşma ile Hazar'a özel statü verilmiştir. Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan açık denizlere doğrudan erişim imkanına sahip olmamaları ve ekonomileri enerji kaynaklarına dayandığı için Hazar'ın statüsü sorununun çözülmesi hayati önem taşımaktaydı (Yalçinkaya, 2024, s. 10).

Dünyanın en büyük kapalı denizi olan Hazar'da yaklaşık 50 milyar varil petrol ve 300 trilyon metreküp doğal gaz bulunduğu tahmin edilmektedir (EIA, 2025). Bu rezervlerin önemli bir kısmının offshore sahalarda olması ve taşınmaları için Hazar'ın statüsü sorununun çözülmesi

büyük önem taşımaktaydı. Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın bağımsız kıyıdaş devletler olarak Hazar'ı kapalı deniz olarak görmekle birlikte taraflar arasında sağlanan mutabakat ile özel statü benimsenmiştir. Buna göre Hazar Denizi'ne özel statü verilecek ve 1982 tarihli Birleşmiş Milletler (BM) Deniz Hukuku Anlaşması uygulanmayıp suyun derinliği göl prensibine dayanarak belirlenecektir (President of Russia, 2018). Ayrıca bölgede kıyıdaş devletler haricinde hiçbir askeri gücün bulunmaması ve savaş zamanlarında kıyıdaş devletlerin sahalarını bölge dışı askeri güçlere açmaları da karara bağlanmıştır.

Harita 3: Hazar Havzası petrol ve doğal gaz alt yapısı

Kaynak: (EIA, 2025).

Taraflar arasında 20 yıl süren müzakereler sonucunda Hazar'ın yüzey kısmı ortak kullanılması, dip kısmı ve kaynakların bulunduğu alanlar, kıyıdaş devletler arasında uluslararası hukuk temelinde taksim edilmesi kabul edilmiştir. Bu durum kıyıdaş ülkeler arasında enerji sahalarının geliştirilmesi ve boru hatları gibi konularda ikili anlaşmalar yapılmasının önünü de açmıştır. Bu kapsamda Azerbaycan ve Türkmenistan arasında yıllarca tartışmalı olan Serdar-Kepez petrol sahası sorunu çözülmüştür.

Azerbaycan'ın doğal gaz diplomasisi: Batı'ya giden koridor olmak

Azerbaycan'ın sahip olduğu petrol rezervleri ülkeyi enerji tarihinde önemli bir aktör haline getirmiştir. İlk petrol kuyusunun açıldığı Azerbaycan enerji diplomasisi konusunda tarihi bir birikime de sahiptir. Azerbaycan doğal gaz rezervleri ülke bağımsızlığını kazandıktan sonra keşfedilmiştir. Azeri doğal gaz sahalarının geliştirilmesinde Batılı ülkelerle iş birliği yapmayı seçmiştir. 20. yüzyılda "Asrın Projesi" olarak kabul edilen Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı sayesinde Azerbaycan, enerji sektöründeki Rusya hegemonyasına son vermiştir (Telli, 2015: 225). Ülkenin bağımsızlığını pekiştiren bu hamle aynı zamanda bölge kaynaklarının ilk kez Rusya'nın kontrolünde olmadan dünya pazarına çıkmasını da sağlamıştır.

Azerbaycan, doğal gaz rezervleri açısından dünya sıralamasında 26. sırada yer almamaktadır. Ancak, Güney Gaz Koridoru'nun açılmasını sağlayarak rezervlerinin büyüklüğünden çok daha güçlü bir konum elde etmiştir. Azerbaycan'ın enerji diplomasisinde sahip olduğu kaldıraç kısa sürede doğal gaz piyasasında da önemli bir aktör olmasını sağlamıştır. Azeri petrolünün Batı pazarına açılmasında izlenen enerji diplomasisinin bir benzeri doğal gaz sahalarının geliştirilmesinde kullanılmıştır. Hem saha geliştirme ve hem de boru hattı projesine diğer devletleri ortak ederek Rusya karşısında dengeleme yapmıştır. Azerbaycan'ın doğal gaz enerji diplomasisinde uzun vadeli hedeflerinden biri TANAP'ın boş kapasitesini kullanarak koridor haline gelmektir. Azerbaycan, Güney Gaz Koridoru sayesinde Avrupa'nın gaz ihtiyacının %5'ini karşılamakta olup bu hacmi genişletmek için bölge ülkeleriyle iş birliği arayışındadır (Azimov, 2021: 84).

Azeri rezervlerinin az olması ve yeni sahaların Hazar'da olması gibi nedenler Azerbaycan'ı transit ülke olma konusunda arayışa itmiştir. Azerbaycan diğer bölge ülkeleri gibi aynı zamanda koridor ülke olarak da jeopolitik öneme sahiptir. Kaynakların Batı'ya ulaşmasını sağlama konusunda Rusya ve İran dışında üçüncü bir alternatif olan Azerbaycan, stratejik konumunun avantajından enerji diplomasisini şekillendirirken oldukça yararlanmıştır. Azerbaycan, "Hazar Denizi'ndeki mantar tıpa" olarak bağımsızlığının ilk dönemlerinde Rusya ve ABD arasında güç mücadelesine sahne olmuştur (Brzezinski, 1997: s. 247). Azerbaycan'ın önce petrol sonrasında doğal gaz sahalarının geliştirilmesi ve kaynakların transferinde Batı ile iş birliği yapması Hazar'daki dengelerin değişmesine neden olmuştur.

Azerbaycan'ın doğal gaz sahalarının Hazar'da bulunması geliştirme maliyetlerini yükseltmektedir. Ayrıca, bazı sahaların statüsü konusunda uzun yıllar boyunca Türkmenistan ile anlaşma sağlanamamıştır. Hazar'ın statü sorununun çözülmesinden sonra taraflar arasında iş birliği konusunda gelişmeler sağlanmıştır (Kasım, 2021, s. 950). Türkmenistan'ın Serdar, Azerbaycan'ın Kepez olarak adlandırdığı petrol sahasının ortak geliştirilmesi karara bağlanarak uzun yıllar süren bir sorun aşılmıştır. İki ülke arasında petrol konusunda sağlanan iş birliğinin doğal gaz alanıyla devam etmesine yönelik girişimler devam etmektedir. Azerbaycan'ın doğal gaz rezervlerinin sınırlı olması ve uzun vadeli anlaşmalarla satışın garanti altına alınmış olması Azeri tarafını bu iş birliğine istekli hale getirmektedir. Doğal gaz transferinden de kazanımlar elde etmek isteyen Azerbaycan'ın TANAP ve TAP'ın kapasitesinin genişletilmesi için Kuzey Irak ve Doğu Akdeniz rezervlerine yönelik bir enerji diplomasisi de bulunmaktadır. Öte yandan Türkmenistan ise bu iş birliğine olumlu baktığını açıklasa da somut adımlar konusunda çekimser hareket etmektedir. Türkmenistan'ın, Rusya ve İran ile olan ilişkileri Azerbaycan üzerinden Batı pazarına açılmaya yönelik enerji diplomasisini zayıflatmaktadır. Jeopolitik rekabetin derinliği Türkmenistan'ın ekonomik kazanımlarından kısa vadede vazgeçmesine neden olmaktadır.

Türkmenistan'ın doğal gaz diplomasisi: Doğu'ya açılan koridor

Türkmenistan dünyanın en önemli doğal gaz rezervlerine sahip ülkelerden biridir. Türkmen gazı SSCB döneminde boru hatları ile SSCB'ye iletilerek Avrupa'ya gaz ihracatına katkı sağlamıştır. SSCB dağıldıktan sonra da Türkmenistan gazını taşıyacak alternatif koridor olmamasından dolayı Rusya ucuza aldığı Türkmen gazını yüksek fiyatla Avrupa'ya satmıştır (İsmayilov & Budak, 2014, s. 32). Rusya'nın Türkmenistan üzerinde sahip olduğu nüfuz

Türkmenistan'ın Batı'ya açılmasını zorlaştırmıştır. Avrupa pazarında Rusya'ya rakip olmak istemeyen Türkmenistan. NABUCCO konusunda çok istekli olmamıştır. Rusya'ya karşı enerji diplomasisinde elinde güçlendirmek isteyen Türkmenistan 21. yüzyılda enerji talebi en çok artan ülke olan Çin'e yönelmiştir. Türkmenistan, Çin'in yanı sıra yükselen pazarlar olan Pakistan ve Hindistan'a ulaşmayı hedeflemektedir.

Türkmenistan sahip olduğu petrol ve doğal gaz rezervlerine rağmen enerji pazarında önemli bir aktör olamamıştır. Ülkenin denizlere erişiminin olmaması ihrac kapasitesini etkilerken alt yapı sorunları da üretim düzeylerini olumsuz etkilemektedir (EIA, 2016). Yabancı yatırımcılar konusunda Azerbaycan'dan farklı bir politika izleyen Türkmenistan son dönemde Çin ile yaptığı enerji iş birliği ile üretimde artış sağlamıştır. Türkmenistan dünyanın en büyük doğal gaz rezervine sahip ilk 10 ülke arasındadır. Ülkenin deniz yataklarındaki (offshore) sahaların geliştirilmesi konusunda sadece Çin ile anlaşması vardır.

Türkmen doğal gaz enerji diplomasisinde Rusya belirleyici aktördür. Uzun yıllar boyunca Türkmen gazının en önemli alıcısı olan Rusya bu ticareti kullanarak ülkeyi bağımsızlık sonrasında da kontrol etmeye devam etmiştir. Türkmenistan'ın alternatif pazarlara erişimi olmadığı için Rusya, ucuza aldığı Türkmen gazını kendi iç piyasasında kullanıp Avrupa'ya daha yüksek fiyattan gaz satmıştır. Taraflar arasında fiyat ve ödemeler konusunda yaşanan sorunlar Türkmenistan'ı kaynak çeşitlendirme yapma arayışına itmiştir. Çin ile sağlanan anlaşma ile Rusya'nın ülkenin doğal gaz sektöründeki gücü azalmıştır. Türkmenistan'ın AB ile Trans-Hazar Boru Hattı ve Afganistan-Pakistan-Hindistan ile TAPI Boru Hattı için anlaşması bulunmaktadır. Uzun yıllar önce atılan imzalara rağmen her iki projenin gerçekleşmesi jeopolitik rekabet engeline takılmış durumdadır. Alternatif güzergâh bulamamak Türkmen enerji diplomasisinin zayıf karnı iken AB'nin Rusya ile enerji ticaretini 2027 yılına kadar sıfır düzeyine çekme hedefi taraflar arasında görüşmelerin yeniden başlamasını sağlamıştır.

AB'nin Enerji Arz Güvenliğinde Hazar Havzası Kaynaklarının Önemi

AB'nin, Hazar kaynaklarına yönelik ilgisinin arkasında enerji arz güvenliği mimarisinde öne çıkan başlıklar olan kaynak çeşitlendirme ve sürdürülebilirlik bulunmaktadır. Sürdürülebilir büyüme modelini benimseyen AB, karbon emisyonlarının sınırlandırılması için doğal gaz kullanımına yönelmiştir. Doğal gaz talebinin artmasına yol açan bu durum AB'nin yıllar içinde azalan iç üretiminin de etkisiyle Rusya'ya aşırı bağımlı olmasını beraberinde getirmiştir. Taraflar arasında karşılıklı bağımlılık durumu olmakla birlikte AB'nin Rusya'dan aldığı doğal gazın alternatifini bulmakta yaşayacağı sorunlar nedeniyle Rusya, bu ilişkinin güçlü tarafı olmuştur (Mikulska& Finley, 2024: 40-41). Rusya'nın doğal gaz ticaretini kullanarak Birlik ülkeleri arasında enerji konusunda iş birliği oluşmasını engellemesi Avrupa pazarına Rusya kadar güçlü bir arz ülkesinin girememesini de sağlamıştır. Taraflar arasındaki doğal gaz ticaretinde ilk krizler 2006 ve 2009 yıllarında ortaya çıkmış olsa da karşılıklı bağımlılık olgusuna bağlı olarak iş birliği devam etmiştir. Rusya'nın Kırım'ı uluslararası hukuka aykırı olarak işgal etmesi ve AB ile NATO'nun genişlemesine yönelik sert bir tutum benimsemesi de AB'nin enerji politikasında ciddi bir değişime neden olmamıştır.

Rusya ile Avrupa arasındaki doğal gaz ticaretinde Ukrayna'nın stratejik bir konumu bulunmaktadır. Rus gazının %90'ını uzun yıllar Ukrayna üzerinden Avrupa'ya taşınmıştır (Stulberg, 2015: 113). Ukrayna'nın Batı ile yakınlaşmasından rahatsız olan Rusya, enerji

diplomasisini bu kez ülkeyi cezalandırmak için kullanmıştır. Fiyat ve ödeme politikasının değiştirilmesi ile başlayan bu süreç Ukrayna'nın by-pass edilmesine yönelik yeni boru hatlarının gündeme gelmesi ile devam etmiştir. Kuzey Akım ve Türk Akım Boru Hatları gibi projelerle Ukrayna üzerinden taşınan gazın oranı işgal öncesinde % 40 düzeyine inmiştir. Ukrayna'nın enerji ticaretinden kazanımlarını ortadan kaldırmak isteyen Rusya'nın enerji diplomasisine Almanya ve Türkiye ulusal arz güvenliklerini garanti almak için destek olmuştur. Ancak Ukrayna'nın işgali sonrasında Almanya Kuzey Akım 2 projesini durdurmuştur. Rusya'nın Ukrayna üzerinden Avrupa'ya boru gazı ihracatı da Ocak 2025'te tamamen sona ermiştir (BBC, 2025).

Rusya'dan gaz akışının karşılıklı yaptırımlar nedeniyle yavaşlaması AB'nin enerji diplomasisini hızlandırmıştır. Doğal gaz depolama standartlarının değişmesi ve tasarruf gibi tedbirler uygulanırken bir yandan da çeşitlendirme arayışına girilmiştir. RePowerEU Planı kapsamında yürütülen çalışmalarla AB'nin enerji arz güvenliğinin kısa vadede sağlanmasına yönelik acil önlemler alınmıştır. Bir yandan yine aynı plan kapsamında orta ve uzun vadede Rusya'ya bağımlılığın sona erdirilmesi ve enerji dönüşümünün hızlandırılmasına yönelik hedefler belirlenmiştir. Rusya'nın enerji silahını kullanmasına AB de enerjiyi güvenlikleştirerek cevap vermiştir. Buna bağlı olarak alınan önlemler ile AB, Rusya'nın enerji kartını tersine çevirmeyi başarmıştır. AB'nin enerji arz krizini maliyet artışları dışında sorunsuz şekilde atlatmasında kaynak çeşitlendirme etkili olmuştur. Rus boru gazının alternatifi olarak LNG öne çıkmış ve AB'nin LNG talebi 2024 yılında rekor düzeye erişmiştir. Almanya gibi LNG alt yapısı olmayan Avrupa ülkeleri kısa süre içinde tesisler inşa ederek enerji alt yapısını dönüştürmüştür. LNG ticaretinin esnek yapısı Rus gazına alternatif bulunmasını kolaylaştırmıştır. Ancak bu durum maliyet artışını da beraberinde getirdiği için AB'nin rekabet gücünü olumsuz etkilemiştir.

AB LNG dışında Rusya dışındaki ülkelere boru gazı almak için harekete geçmiştir. Ancak Doğu Akdeniz'de yaşanan jeopolitik sorunlar buradaki rezervlerin geliştirilmesi sürecini olumsuz etkilerken Doğu Akdeniz Boru Hattı (East-Med) fiilen geçerliliğini yitirmiştir. Bu noktada statü sorunu çözülmüş olan Hazar yeniden AB'nin radarına girmiştir. Ukrayna krizi başladıktan sonra AB'nin ilk görüştüğü ülkelere biri Azerbaycan olmuştur. TAP'ın tam kapasite kullanılır hale getirilmesinin hızlandırılması konusunda taraflar prensipte anlaşma sağlamıştır (BBC, 2022). Azerbaycan'dan sağlanacak 2 milyar metreküp (bcm) AB'nin talep açığı açısından oldukça yetersizdir. Bu nedenle AB ilave kaynak bulmak için Türkmen gazı konusunda da harekete geçmiştir. Türkmen gazının Avrupa pazarına ulaşmasının önündeki en önemli engeller halen alım anlaşmalarının olmaması ve iletim hattı konusunda uzlaşmamış olmasıdır. Transfer konusunda TANAP ve TAP alt yapısının kullanılması taraflar arasında ele alınmakta olup enerjide merkez ülke olma arayışındaki Türkiye de bu yönde enerji diplomasisi izlemektedir.

Trans-Hazar Boru Hattı'nın hayata geçirilmesine yönelik kararlı bir enerji diplomasisi izleyen Türkiye, Azerbaycan ve Türkmenistan arasında arabuluculuk yapmaktadır. Ancak, Rusya ve İran'ın bu projeye yönelik itirazları devam etmekte olup bu sürecin sonuçlandırmasını zorlaştırmaktadır. Rusya ve İran'ın projeye yönelik ekolojik itirazlarının arkasında Hazar'daki jeopolitik dengelerin değişmesini istememeleri ve Batı karşıtı politikaları bulunmaktadır. Buna rağmen 2022 yılı sonunda Azerbaycan, Türkmenistan ve Türkiye arasında üçlü zirve

gerçekleştirilmiştir. Zirvede sağlanan mutabakata rağmen Türkmenistan, Rusya'nın tesiriyle yeniden geri adım atılmıştır (Ünver, 2023). Ayrıca, Türkmenistan ile Türkiye arasında mevcut swap anlaşmasının dışında yeni bir enerji iş birliği anlaşması imzalanmıştır (AA, 2024). Bu anlaşma kapsamında taraflar Türkiye'ye ilave swap gaz transferi üzerinde anlaşmıştır ve 2025 yılının ilk çeyreğinde bu akış başlamıştır (AA, 2025). Türkiye'nin kaynak çeşitlendirme yapmasını sağlayan bu anlaşma hem merkez ülke olma hedefine desteklemekte hem de bir yandan Türkiye'nin Avrupa pazarına gaz transferini artırmasına imkân sağlamaktadır.

SONUÇ

Küresel enerji piyasası bir dönüşüm sürecine girmiş durumdadır. Fosil kaynaklardan yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş hızlanarak devam etmekle birlikte dünya enerji karmasından fosil yakıtlarına almakta olduğu %80'lik payda 2040 yılında cüzi bir daralma beklenmektedir. Enerji dönüşüm sürecinin geçiş yakıtlarına ihtiyaç duyması doğal gaz ve son dönemde nükleer enerjiyi öne çıkarmıştır. AB'nin enerji dönüşümünde geçiş yakıtı olarak doğal gazı tercih etmesi bağımlılık ilişkisini derinleştirmiştir. Ukrayna krizi sonrasında AB enerji politikasında yaşanan değişime bağlanarak nükleer enerji, yeşil enerji olarak kabul edilmiştir. AB'nin azalan doğal gaz akışını dengeleme arayışında bunun yanı sıra yeni pazarlar öne çıkmıştır. Bu pazarlardan biri LNG olup ABD ile AB arasında enerjide iş birliği sağlanmıştır. Bir diğeri de Rus boru gazına alternatif olabilecek Hazar kaynakları olmuştur.

Hazar Havzası rezervlerinin Batı'ya ulaşmasında Azerbaycan'ın BTC ile başlayan stratejik tercihi kırılma noktası olmuştur. Sonrasında Güney Gaz Koridoru'nun açılmasını sağlayan bu hamle Ukrayna Savaşı'nın patlak vermesiyle daha da hayati öneme sahip olmuştur. AB'nin güvenilir enerji arz ülkesi arayışında Azerbaycan ve Türkmenistan'a yönelik enerji diplomasisi devam etmektedir. Azerbaycan'ın rezervlerinin sınırlı olması ciddi bir kapasite artışını imkasız hale getirirken Türkmenistan'ın zengin doğal gaz sahalarının Batı'ya yönlendirilmesine yönelik çabalar 1990'lı yılların sonunda olduğu gibi yeniden hız kazanmıştır. Hazar'ın statüsü sorununun çözülmesi Trans-Hazar hattının gerçekleşmesi olasılığını yükseltmiş olmakla birlikte halen büyük miktarlarda Türkmen gazının Batı'ya ulaştırılmasının önünde jeopolitik ve jeoekonomik engeller bulunmaktadır. AB ülkelerinin Türkmenistan ile alım anlaşmalarının olmaması, Hazar'dan geçecek boru hattıyla ilgili ekolojik endişeler sürecin önündeki görünür engellerdir. Ancak asıl sorun Rusya'nın Türkmenistan üzerindeki nüfuzunun Avrupa pazarına boru gazı akışı %90 oranında azalmış olmasına rağmen bu iş birliğinin gerçekleşmesine engel olmaktadır. AB'nin geçmişte olduğu gibi bugün de Türkmen tarafının beklediği güvenceleri sağlamakta temkinli davranması somut adımların atılmasını güçleştirmektedir. AB'nin Hazar'a yönelik enerji diplomasisinde önemli aktörlerden biri Türkiye'dir. TANAP'ın ortaklarından olan Türkiye, Türkmen gazının Batı'ya taşınmasında koridor olmak için çabalarını sürdürmektedir.

Hazar Havzası kaynaklarının Batı'ya ulaşmasının önündeki engellerden biri Avrupa pazarının doğal gaz talebinin gerilemekte olmasıdır. Ukrayna krizi öncesinde başlayan bu yavaşlama savaşıla birlikte hızlanmıştır. AB'nin enerji dönüşüm sürecini hızlandırması ve emisyon hedeflerini öne çekmesi doğal gazın olası rolünü azaltmaktadır. Ayrıca kriz başladığında çok sayıda uzun vadeli LNG anlaşması yapılarak AB'nin boru gazı bağımlılığı

sona erdirilmiştir. Kriz sona erdikten sonra da AB'nin yüksek maliyetlerle inşa edilen LNG tesislerini kullanmaya devam etmesi söz konusu olacaktır. Bu da Türkmen gazının Avrupa pazarına ancak taşıma sorununa düşük maliyetli bir çözüm bulunursa girebileceği anlamına gelmektedir. TANAP ve TAP'ın genişletilmesi bu noktada öne çıkmaktadır. Yeni bir devasa boru hattının inşa edilmesine değişen enerji piyasası dinamikleri nedeni ile AB'nin sıcak bakması içinde bulunduğu ekonomik krizler gerekçesiyle mümkün olmayacaktır. Hazar'ın mantar tıpası olan Azerbaycan'ın Gürcistan ve Türkiye ile açmış olduğu güvenli güzergahın genişletilmesi AB enerji diplomasisinin öncelikleri arasındadır. Türkmenistan açısından da AB seçeneği enerji diplomasisini güçlendirmek anlamına gelmekle birlikte bu adımı atabilmesi için öncelikle Rusya ile uzlaşması gereklidir.

Yazarlık Katkısı

Bu araştırma tek yazarlı olarak yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

- AA. (11.11. 2024). *Türkmen gazının Avrupa'ya taşınmasında Türkiye'nin kilit rol üstleneceği değerlendiriliyor*. <https://www.aa.com.tr/tr/enerjiterminali/dogal-gaz/turkmen-gazinin-avrupaya-tasinmasinda-turkiyenin-kilit-rol-ustlenecegi-degerlendiriliyor/44562> adresinden 15.01.2025 tarihinde erişildi.
- AA. (28.02.2025). *Türkmen gazı yarın Türkiye'ye geliyor*. <https://www.aa.com.tr/tr/enerjiterminali/dogal-gaz/turkmen-gazi-yarin-turkiyeye-geliyor/47783> adresinden 15.03.2025 tarihinde erişildi.
- Ansechi, L. (2019). Caspian Energy in the Aftermath of the 2018 Convention: The View from Kazakhstan and Turkmenistan. *Russian Analytical Digest*, 235, 6–9.
- Aslanlı, K. (18.01.2023). *Trans-Hazar doğal gaz boru hattı projesi'nin belirsizliği*. <https://www.iramcenter.org/trans-hazar-dogal-gaz-boru-hatti-projesinin-belirsizligi-877> adresinden 15.02.2025 tarihinde erişilmiştir.
- Aydın, M. (2004). The caspian region: A reemerging region. M. Gammer (Ed.), *Oil, Pipelines and Security: The geopolitics of the caspian region* (p. 3-31). Routledge.
- Aytaç, M. (2018). Hazar Denizi'nin hukuki statüsü konvansiyonu ve yansımaları. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 9(48), 87-103.
- Azimov, A. (2021). European Energy Policy and the EU-Azerbaijan Energy Cooperation. *Journal of Comparative Politics*, 14(1), 71-90.
- Baev, P. K., & Øverland, I. (2010). The South Stream versus Nabucco pipeline race: Geopolitical and economic (ir)rationalities and political stakes in mega-projects. *International Affairs*, 86, 1075-1090.
- BBC. (01.01.2025). *Ukrayna Rus gazının AB ülkelerine transit satışını durdurdu*. <https://www.bbc.com/turkce/articles/cy9qr9r3ww8o> adresinden 19.01.2025 tarihinde erişilmiştir.

- BBC. (04.02.2022). AB, Rusya'ya bağımlılığı azaltmak için Azerbaycan'dan daha fazla doğal gaz satın almak istiyor. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60263131> adresinden 16.01.2025 tarihinde erişilmiştir.
- Bilgin, M. (2010). Energy and Turkey's Foreign Policy: State strategy, regional cooperation and private sector involvement. *TPQ*, 9(2), 83-84.
- Bocse, A.M. (2018). EU energy diplomacy: Searching for new suppliers in Azerbaijan and Iran. *Geopolitics*, 24(1), 145-173.
- Brezekinski, Z. (2005). *Büyük satranç tahtası: Amerika'nın küresel üstünlüğü ve bunun jeostratejik gereklilikleri* (Çev: Y. Türedi). İnkilap Kitabevi.
- EIA. (02.06.2025). *Regional analysis brief: Caspian sea*. https://www.eia.gov/international/content/analysis/regions_of_interest/Caspian_Sea/pdf/Caspian%20Sea%20Regional%20Analysis%20Brief%202025.pdf adresinden 23.02.2025 tarihinde erişilmiştir.
- EIA. (06.2016). *Turkmenistan*. <https://www.eia.gov/international/overview/country/TKM> adresinden 22.01.2025 tarihinde erişilmiştir.
- Frappi, C., & Garibov, A. (2014). *The Caspian Sea Cheesboard Geo- political, geo-strategic and geo-economic analysis*. EGEA S.P.A.
- Gurbanov, İ. (2019). Turkmenistan's gas exports hampered by geopolitical realities. *Eurasia Daily Monitor*, <https://jamestown.org/program/turkmenistans-gas-exports-hampered-by-geopolitical-realities/> adresinden 23.01.2025 tarihinde erişilmiştir.
- İsmayilov, E., & Budak, T. (2014). Bağımsızlık sonrası Türkmenistan'ın enerji politikası. *Bilge Strateji*, 6(11), 29-49.
- Kasım, K. (2021). The Impact of Azerbaijan-Turkmenistan energy cooperation on the caspian energy security. *ASBİ Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 945-960.
- Leonard, M., Pisani-Ferry, J., Shapiro, J., Tagliapietra, S., & Wolff, Guntram B. (2021). *The geopolitics of the European Green Deal*. Bruegel Policy Contribution.
- Mikulska, A., & Finley, M. (2024). Asymmetric interdependence and wielding the energy weapon: Russia and the EU post Russian invasion of Ukraine. *Curr Sustainable Renewable Energy Report*, 11, 39-44.
- O'Byrne, D. (12.08.2022). *Caspian cul-de-sac: How Europe failed to diversify its gas supply*. <https://eurasianet.org/caspian-cul-de-sac-how-europe-failed-to-diversify-its-gas-supply> adresinden 10.02.2025 tarihinde erişilmiştir.
- Önder, H., & Maden, N. (2023). Avrupa Birliği'nin kayıp enerji projeleri: Nabucco, Trans Hazar ve Güney akım. *Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi*, 3(1), 33-56.
- Özdemir, V. (2014). Balkan piyasalarını hedef alan doğal gaz boru hattı projeleri arasında rekabet: NABUCCO-Güney Akım ve Trans-Adriyatik boru hattı (TAP) projeleri Örneği. *Sosyoekonomi*, 22(22), 253-272.
- President of Russia. (12.08.2018). *Convention on the legal status of the Caspian Sea*. <http://en.kremlin.ru/supplement/5328> adresinden 18.01.2025 tarihinde erişilmiştir.
- Skalamera, M. (2016). Revisiting the Nabucco Debaele: Myths and realities. *problems of Post-Communism*, 65(1), 18-36.
- Socor, V. (20.09.2011). *European union officially endorses trans-caspian pipeline to link up with Nabucco*. <https://jamestown.org/program/european-union-officially-endorses-trans-caspian-pipeline-to-link-up-with-nabucco/> adresinden 15.02.2025 tarihinde erişilmiştir.

- Stulberg, A. N. (2015). Out of Gas? Russia, Ukraine, Europe, and the Changing Geopolitics of natural gas. *Problems of Post-Communism*, 62(2), 112–130.
- Şeker, A. U. (18.07.2022). AB, Azerbaycan'dan gaz tedarikini artıracak. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/ab-azerbaycandan-gaz-tedarikini-artiracak/2639363> adresinden 26.02.2025 tarihinde erişilmiştir.
- Telli, A. (2015). *Hazar havzası enerji diplomasi: Çatışma ve işbirliği*. Alim Kitapları.
- Ünver, D. (17.03.2023). Avrupa'nın enerji krizi ve Türkmen gazı. <https://avim.org.tr/Blog/AVRUPA-NIN-ENERJI-KRIZI-VE-TURKMEN-GAZI-17-03-2023> adresinden 23.02.2025 tarihinde erişilmiştir.
- Van der Leeuw, C. (2000). *Oil and gas in the Caucasus and Caspian*. Curzon Press.
- Yalçınkaya, A. (2024). Hazar'da Azerbaycan-Türkmenistan enerji anlaşmasının stratejik anlamı. *Deniz Araştırmaları ve Mavi Strateji Dergisi*, (3), 1-14.